

соціальної правовій державі рис і принципів, стала предметом більш пильної уваги не тільки з боку вітчизняних науковців, але й суспільства в цілому. Прикладом цього є формування в середовищі українських правознавців двох підходів щодо назви такої держави, які відображають певні відмінності в баченні її сутності.[11]

Соціально-правова держава не може існувати і без стабільного економічного підґрунтя, яке теж з'являється не за один день і без якого неможливе втілення соціальних проєктів, спрямованих на задоволення інтересів суспільства.

Отже, соціально-правова держава, яка на протязі століть була й залишається ідеалом людства може бути побудована лише за умови законодавчого закріплення, створення відповідних економічних засад, формування суспільної свідомості. Саме за цими напрямками повинна будуватися політика нашої держави для втілення в життя засад, проголошених Конституцією України. Для цього не варто нехтувати міжнародним досвідом побудови соціально-правової держави, але в першу чергу звертатись до нашого багатого історичного досвіду побудови державності на засадах, що відповідали б умовам виникнення, формування і ефективного розвитку України як соціально-правової держави.

Список використаних джерел

1. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. Академія наук СРСР., М., 1990 р.
2. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. – К.: ВІРА-Р; Дакор, 2000. – 506, 355-360 с.
- 3 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р
4. Зайця А.П. (Правова держава в контексті новітнього українського досвіду.-К., 1999)
5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Заради України 28 червня 1996 р. - К.: Феміда, 1996.
6. Зайчук О.В., Копиленко О.Л., Оніщенко Н.М. та ін. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко та ін.; за заг. ред. О.В.Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ: Юрінком Інтер, 2010
7. Проблеми загальної теорії права і держави. Підручник для вузів. Під загальної ред. В. С. Нерсисянца. – М.: Норма-Инфра М, 1999. 832 с
8. Рабінович П. М. Соціальна держава //Мала енциклопедія етнодержавознавства /НАН України, Інститут держави і права ім.. В. П. Корецького. – К., 1996. – С. 374.
9. Рабінович П. М. Основи державної теорії права та держави.– К., 1994.– С. 10. Конституційне право України: Підручник. - Видання друге, доповнене / За ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2000.
11. Скрипнюка О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики.-К.,2000).
12. Харт Х. Л. Концепція права. – К., 1998. – 231 С.

Лазнюк Н. В. - доцент кафедри теорії держави та права НАВС, к.ю.н.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА ЇХ ОЗНАКИ

Основним регулятором суспільних відносин є право, воно формулюється, існує та розвивається в певній формі, що безпосередньо відповідає фундаментальній його ознаці – формальній визначеності. Найпоширенішими формами права більшості правових систем є нормативно-правовий акт, правовий прецедент, нормативно-правовий договір та правовий звичай. Переважання тих, чи інших джерел права в державі залежить від специфіки правової системи, історичних традицій, національних особливостей, рівня правової культури суспільства тощо.

На сучасному етапі розвитку національної правової системи України, незважаючи на стрімке зростання ролі міжнародних договорів та визнання практики Європейського Суду з прав людини, зокрема його прецедентного права, домінуючим джерелом права України виступає нормативно-правовий акт [1, ст. 8, 9].

Вивчення правових актів здійснювалось багатьма вченими, серед них В. Б. Авер'янов, Н. Г. Александров, С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, Т. М. Вороніна, М. С. Кельман, І. В. Комелєвская, О. Г. Мурашин, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомиров та інші. Проте зміст характерних ознак та поняття нормативно-правового потребують додаткових наукових досліджень.

Як форма права, нормативно-правовий акт з'явився на ранніх етапах розвитку державності, і в більшості країн поступово витиснув правовий звичай і правову доктрину та став основним нормативним регулятором у суспільстві. За словами М. В. Цвіка, з огляду на юридичну форму і зміст, нормативний акт є найбільш досконалим джерелом права. Його відносять до первинних джерел права практично в усіх сучасних державах, найбільшого поширення він набув у країнах романо-германської правової сім'ї [2, с. 191].

Нормативний акт має певні переваги перед іншими джерелами:

він може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;

нормативні акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування і реалізації;

нормативні акти дозволяють точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики та не допускає довільного тлумачення і застосування норм;

нормативні акти підтримуються і охороняються державою [3, с. 236].

Нормативно-правовий акт є особливим різновидом правового акту, який видається тільки правотворчим державним органом. Він належить до офіційних актів компетентних органів, що виражають волю держави. Звідси його верховенство та офіційність.

Як офіційний акт, в якому міститься воля держави, нормативний правовий акт повинен:

видаватися в межах компетенції відповідного органу [4, с. 273];

мати документальну форму вираження, передбачену для даного виду актів;

відповідати конституції, іншим законам держави, підзаконним актам вищестоячих органів;

бути офіційно опублікованим та введеним дію [5, с. 173].

Нормативно-правові акти, зважаючи на притаманні їм характерні особливості, слід відрізняти від інших правових актів. Як в теорії, так і на практиці найбільш вивченими є ознаки нормативного акту, що впливають з характеру норми як загального припису.

До цих ознак відносяться: відсутність індивідуально-визначеного адресату, невизначеність числа випадків на які розрахований припис та можливість неодноразового застосування, яке не вичерпує дії припису. Вказані ознаки, в більшості випадків, достатньо ясно відрізняють нормативно-правовий акт як загальний припис від індивідуального акту реалізації правових норм. Проте, як показує практика систематизації, не всяке правове положення загального характеру є нормативно-правовим актом. Тому необхідно використовувати й інші критерії, що відрізняють його від решти приписів загального, але не правотворчого характеру [2, с. 93].

Нормативно-правовий акт встановлює загальний, але достатньо визначений критерій поведінки. Якщо в приписах того, чи іншого акту містяться загальні вказівки, які не встановлюють певного, об'єктивного критерію поведінки осіб, то навряд чи можна вважати виконаним завдання правового регулювання окремого виду відносин [6, с. 293].

Варто зазначити, що мають місце випадки, коли загальні вказівки про необхідність проведення організаційних заходів, зафіксовані в актах державних органів, видають за правові норми. Такі розпорядчі приписи часто звернуті до широкого кола виконавців та мають на меті здійснення неодноразових дій. Вони є однією з форм організаційного керівництва, не встановлюють певну міру поведінки і тому не можуть розглядатися як нормативні. Їх основним завданням є організація виконання вже встановлених у нормативно-правових актах правил, чи конкретних завдань.

Часто за нормативні приймаються акти і приписи загального характеру щодо здійснення нагляду та контролю за виконанням правових норм, чи конкретних завдань, що видаються в результаті перевірки виконання законів, указів, чи постанов та адресовані до певного кола державних органів, для них характерні такі формулювання, як: «прийняти заходи щодо посилення контролю за правильним застосуванням закону (указу, постанови)», «посилити нагляд за

правильним та однаковим застосуванням» даного указу чи постанови.

Такі акти, за своїм призначенням, спрямовані на усунення порушень раніше встановлених норм та недоліків їх застосування.

Фундаментальна ознака, що характеризує зміст нормативно-правових актів, полягає в тому, що вони приймаються в результаті процесу правотворчості. Правотворчість – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [4, с. 274]. Цим вони відрізняється від актів, які не мають ознак нормативності та які приймаються з метою здійснення конкретних заходів та розраховуються на одноразове застосування.

Нормативно-правовий акт має певний предмет правового регулювання та діє у відповідній сфері суспільних відносин. Це досягається за допомогою різних способів – шляхом встановлення правових норм, виникнення, зміни та припинення правовідносин, визнання, створення і зміни юридичного стану, за допомогою забезпечення реалізації правових норм, правового захисту законних інтересів [8, с.15].

Дія нормативно-правового акту, як правило, безстрокова, тобто до моменту його скасування компетентним органом. У виняткових випадках термін чинності вказується в самому акті. Дія нормативно-правового акту розповсюджується на конкретну територію (всю державу, її частину, окрему установу тощо) [6, с. 293]. Нормативно-правові акти розраховані на багаторазове застосування, тому їх дія не вичерпується одноразовим виконанням.

Правила поведінки, що містяться у нормативно-правовому акті носять загальнообов'язковий характер для всіх, кому він адресований. Ігнорування правових актів, їх порушення, перешкоджання реалізації актів є порушеннями законності та недопустимі. Вони тягнуть застосування різних способів відновлення «балансу актів», їх юридичної сили та авторитету, з одного боку, застосування заходів дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності до винних осіб – з іншого. Словом, юридичний захист правового акта служить його міцною гарантією [8, с.15].

На відміну від нормативного правового акту, акти нормативного тлумачення та роз'яснення закону не повинні містити нових правових норм. Їх основне завдання не встановлювати нові положення, а розтлумачувати існуючі в межах наданої компетенції. У процесі тлумачення встановлюється зміст норми права, її основна мета і соціальна спрямованість, можливі наслідки дії певного акту, виявляються суспільно-історичні обставини його прийняття, умови, у яких відбувається тлумачення, тощо [9, с. 249].

Цілком очевидно, що акти, які роз'яснюють правову норму, не можуть розширяти її межі та доповнювати новими положеннями. Однак, в останній час окремі автори, пропонують розглядати акти тлумачення, зокрема Постанови Пленуму Верховного Суду України, як одну з форм підзаконної правотворчості, спрямовану на конкретизацію закону. На нашу думку така позиція є помилковою та веде до того, що орган, призначений забезпечувати лише правильне застосування закону, буде сам встановлювати правила, не урегульовані законом. Більше того, така пропозиція не знаходить підтвердження в діючому законодавстві, оскільки Верховному Суду України не надано права самостійно встановлювати підзаконні правила з питань здійснення правосуддя [10; 11; 12].

Також цілком доцільно та необхідно розрізняти не тільки загальні та індивідуальні акти, але й категорії актів, які відповідають формам здійснення державних функцій, тобто акти правотворчості, оперативного виконання, юрисдикції та нагляду (контролю).

Важливою ознакою нормативно-правового характеру актів та окремих їх статей (пунктів) є обов'язковість норм, які підкріплені можливістю застосування заходів державного примусу для забезпечення виконання обов'язку чи захисту суб'єктивного права.

Цією ознакою нормативно-правові акти відрізняються не тільки від неюридичних актів суспільних установ, чи моральних норм, але й від звернень, закликів, заяв.

Кожен нормативно-правовий акт володіє юридичною силою, якою наділяється орган що його видав в механізмі держави та самого документа в системі законодавства.

Варто зазначити, що нормативно-правові акти носять офіційний характер, який полягає в його виданні від імені органу, організації або держави. Повноваження названих суб'єктів приймати правові акти зумовлюється Конституцією, законом, положенням та статутним актом. Звідси впливає важливе правило про видання кожним суб'єктом тільки тих видів актів, які за ним закріплені. Нерідко ж на практиці державні органи довільно обирають форму правового акта і порушують тим самим законність» [8, с.14].

Саме нормативний акт, а не будь-які інші юридичні джерела, більш всього пристосований до постійного оновлення діючого права у відповідності з об'єктивними потребами суспільства. З його допомогою досягається найбільш точний вираз норм права, що є юридичним ґрунтом, базою законності.

Нормативний акт здатен бути найточнішим джерелом (формою) права лише при умові високої юридичної техніки та постійної систематизації. В іншому випадку буде важко безпомилково та швидко орієнтуватися в діючому праві, яке втілене в нормативно-правових актах [6, с. 294].

На підставі вищезазначеного та з урахуванням наукових підходів до цього питання вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів визначимо основні ознаки нормативно-правового акту:

приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (через референдум) та носить офіційний характер;

завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов'язків, містить правила поведінки загального характеру;

приймається з дотриманням певної процедури;

має форму письмового акта-документа і точно визначені реквізити, що дозволяють виділити його з багатьох інших правових актів (найменування акта, назву видав органу, дату прийняття, номер, підпис відповідної посадової особи та ін.);

публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка;

є обов'язковим для виконання, забезпечується системою державних гарантій, у тому числі й примусовими засобами;

володіє певною юридичною силою в залежності від місця акта в системі нормативно-правових актів та рівня органу що його видав;

може бути оперативним виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси у суспільстві;

нормативно-правові акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування та реалізації;

має внутрішню структуру – розділи, глави, статті, частини статей, які містять норми права; входить в єдину ієрархію нормативно-правових актів, займає в ній своє місце, взаємопов'язаний з іншими нормативно-правовими актами;

має певний предмет регулювання у відповідній сфері суспільних відносин;

діє протягом певного терміну (що вказується в самому акті, або безстроково до його скасування компетентним органом), розрахований на багаторазове застосування, його дія не вичерпується одноразовим виконанням;

охоплює своєю дією конкретну територію (всю країну, її частину, окрему установу тощо).

На сьогодні у законодавстві України визначення поняття «нормативно-правовий акт» залишається відкритим, оскільки відсутній основоположний закон, який би регулював сферу нормотворення. Проте, в теорії права ми можемо знайти різноманітні визначення цього поняття.

На думку Т. М. Вороніної, нормативний правовий акт – це виданий з дотриманням встановленої процедури в односторонньому порядку підзаконний письмовий документ, що носить державно-владний, обов'язковий характер, яким встановлюються, змінюються або скасовуються правові норми, що відносяться до широкого кола осіб та розраховані на багаторазове застосування у певній сфері суспільних відносин [16, с. 12].

Відповідно до визначення наведеного видатним юристом С. С. Алексєєвим, «нормативно-правовий акт – це письмовий офіційний документ встановленої форми, прийнятий правотворчим

органом, в межах його компетенції і направлений на встановлення, зміну, чи відміну правових норм, обов'язкових приписів постійного, чи тимчасового характеру, розрахованих на багаторазове застосування» [17, с. 29].

М. С. Кельман та О. Г. Мурашин вважають, що нормативно-правовий акт – це офіційний акт правотворчості, в якому містяться норми права [3, с. 236].

О. Ф. Скакун визначає нормативно-правовий акт як офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин. Вважається, що нормативно-правовий акт виконує дві рівнозначні функції: функцію юридичного джерела права і функцію форми права, тобто виступає як спосіб існування і вираження норм права [6, с. 208].

К. Г. Волинка розуміє нормативно-правовий акт як загальнообов'язковий акт правотворчості, виданий органами законодавчої і виконавчої влади у спеціально визначеному порядку за певними процедурами, та містить правила поведінки загального характеру [18, с. 121].

Отже, нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ певної форми виразу, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин визначеної сфери, що містить норми права, має неперсоніфікований характер, розрахований на неодноразове застосування невизначеним колом суб'єктів і забезпечується державою.

Нормативно-правові акти займають особливе місце у національній системі правових актів та володіють рядом специфічних ознак, які якісно їх відрізняють від інших джерел права.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 1.02.2011 р. – К.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011. – 48 с.
2. Загальна теорія держави і права: Підручник. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
4. Загальна теорія держави і права: Курс лекцій / А. Ф. Вишневський, Н. А. Горбаток, В. А. Кучинський; За заг. ред. А. Ф. Вишневського. – Мінськ.: Тесей, 1998. – 576 с.
5. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2007. – 336 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / переклад з рос. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.
7. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 10 червня 1997 року № 503/97 // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/503/97>
8. Тихомиров Ю. О. Правові акти / Ю. О. Тихомиров, І. В. Комелєвская: навчально-практичний посібник. – М.: Юридичний коледж МДУ, 1995. – 162 с.
9. Комаров С. А. Загальна теорія держави і права. – Санкт-Петербург: Пітер, 2004. – 512.
10. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : автореф. дис. на здобуття ступеня наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / М.В. Мазур. – Харків, 2009. – 20 с.
11. Вильнянский С. Лекции з радянського цивільного права / С. Вильнянский. – Х.: Вид-во Харківського ун-ту, 1958. – 339 с.
12. Авдюков М. Г. Принцип законности в цивільному судочинстві / М. Г. Авдюков. – М.: Вид-во МДУ, 1970. – 204 с.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій про порядок підготовки, подання на державну реєстрацію, скасування, обліку та зберігання нормативно-правових актів митних органів України [Електронний ресурс] : Наказ Державної митної служби України від 8 липня 2003 року № 441 // ЛІГА:ЗАКОН. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/МК03650.html
14. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності

[Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п>

16. Вороніна Т. М. Нормативні правові акти МВС Росії в механізмі правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.14 - Адміністративне право; фінансове право; інформаційне право / Вороніна Тетяна Миколаївна. Академія управління МВС Росії. – М., 2001. – 26 с.

17. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1989. – Т. 1. – 267 с.

18. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.

**Максименко Ю. Є. - доцент кафедри
теорії держави та права НАВС, к.ю.н.**

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Ухвалення законів України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації» тощо заклало правовий фундамент закріпленню інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Однак виокремлення цих прав і свобод з-поміж інших у зарубіжних країнах відбувалось протягом ХХ-ХХІ ст.ст. Попри таку тривалу історію становлення місце інформаційних прав і свобод в системі інших прав і свобод є дискусійним. Деякі вчені-конституціоналісти відносять ці права до громадянських, інші – до політичних. На думку ще ряду науковців вони є культурними.

Плюралізм наукових підходів щодо цього обумовлений відсутністю уніфікованої класифікації прав і свобод людини та громадянина в юридичній доктрині та вітчизняному законодавстві загалом, а також тим, що права і свободи людини і громадянина є невичерпними.

Поява нових правовідносин детермінує виникнення раніше невідомих прав і свобод. Особливо така тенденція характерна для інформаційних прав і свобод, адже інформатизація та становлення інформаційного суспільства хоча й є процесом тривалим, водночас є доволі динамічним. А це сприяє зародженню нових інформаційних прав і свобод.

Зокрема нині з'являються інформаційні права і свободи, обумовлені необхідністю розвитку інформаційного суспільства в Україні, а саме впровадженням в Україні е- демократії, е-комерції, е-електронного туризму тощо.

До того ж в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства більшість громадянських, політичних, економічних, екологічних та інших прав та свобод набувають яскраво вираженого інформаційного забарвлення.

Ми підтримуємо позицію Л. І. Глухарьової, яка відзначила: «Право на виробництво одного типа інформації і заборона іншого, право на інформаційну безпеку, право на пошук, доступ отримання, передавання, обмін, збір, зберігання, накопичення, розповсюдження і копіювання інформації, право на формування, розвиток та використання і захист інформаційних ресурсів, комунікаційних технологій і мереж, право на експлуатацію інформації і використання глобальних інформаційно-комунікаційних систем в інфраструктурі економіки, політики, освіти, охорони здоров'я, культури, підприємництва, фінансів, екології і в інших сферах потребують не лише широкого і пріоритетного розвитку в інформаційному суспільстві, вони змінюють і надають специфічний, інформаційний відтінок усім іншим правам, навіть природному праву на життя, особисту свободу, честь і гідність» [1, с. 166].

Навіть така впливова міжнародна інституція як Організація Об'єднаних Націй визначає свободу інформації «...критерієм усіх інших свобод».

Отже, в ХХІ сторіччі інформаційні права і свободи мають надзвичайно важливе значення та є критерієм розвиненості країни, а також лакмусовим папірцем її демократичності.

Попри закріпленість права на інформацію та інших інформаційних прав і свобод людини